תלמוד בבלי · אחרונים · הגהות יעב״ץ · סדר נזיקין

הגהות יעב"ץ על סנהדרין

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הגהות יעב"ץ על סנהדרין

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הגהות-יעבץ-על-סנהדרין/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ו: 5
דף ז: 5
דף ח: 5
דף ט: 5
דף י: 5
דף יא: 5
דף יא: 6
דף יב: 6
דף יד: 6
דף טו: 7
דף טו: 7
דף טז: 7
דף יז: 7
דף יז: 8
דף יט: 8
דף יט: 8
דף כ: 8
דף כ: 9
דף כא: 9
דף כא: 9
דף כב: 9
דף כד: 10
דף כה: 10
דף כו: 10
דף כו: 10
דף כז: 10
דף כח: 10
דף כט: 11
דף ל: 11
דף ל: 11
דף לא: 11
דף לא: 11
דף לב: 11
דף לד: 12
דף לד: 12
דף לה: 12
דף לו: 12
דף לז: 12
דף לח: 12
דף לח: 13
דף לט: 13
דף מא: 13
דף מב: 13
דף מב: 14
דף מג: 14
דף מג: 14
דף מד: 14
דף מה: 14
דף מו: 14
דף מח: 15
דף מט: 15
דף מט: 15
דף נא: 15
דף נב: 15
דף נב: 16
דף נו: 16
דף נז: 16
דף נח: 17
דף נט: 17
דף נט: 17
דף סא: 17
דף סב: 17

דף סג: 18
דף סד: 18
דף סה: 18
דף סז: 18
דף סט: 18
דף ע: 19
דף עא: 19
דף עד: 19
דף עו: 19
דף עז: 19
דף עח: 20
דף פ: 20
דף פב: 20
דף פח: 20
דף צ: 20
דף צא: 21
דף צא: 21
דף צב: 21
דף צג: 21
דף צג: 22
דף צד: 22
דף צה: 22
דף צו: 22
דף צו: 23
דף צז: 23
דף צח: 23
דף צט: 24
דף צט: 24
דף ק: 24
דף ק: 25
דף קא: 25
דף קא: 26
דף קב: 26
דף קג: 26
דף קד: 26
דף קד: 26
דף קה: 27
דף קה: 27
דף קו: 27
דף קו: 27
דף קז: 27
דף קז: 27
דף קח: 28
דף קח: 28
דף קט: 28
דף קט: 28
דף קי: 29
דף קיא: 29
דף קיא: 29
דף קיג: 30
דף קיג: 30

דף ו:

גמ' מנין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר כו'. נ"ב בהווה דבר ובמידי דשכיח. ומשום דנפק ליה מקרא דלא תאגור ומפני עני ודאי לא יאגור דבריו אבל פשיטא דהוא הדין איפכא נמי לא ישתוק:
שם ויהו עדים יודעין כו'. נ"ב זו אזהרה לדיין שיזכיר ויזהיר את העדים על ככה. וממנו ישימו הם כמו כן על לבם לזכור מה שמוטל עליהם לידע פן ישכחו:

דף ז:

גמ' ששים גבורים. נ"ב ששים המה מלכות. שרומזות על ששים מסכתות. שת"ח צריך להיות בקי בהן [ועי' בפי' הגר"א לשיר השירים]:
רש"י סד"ה אם דומה כו' עשיר. נ"ב ואין עשיר אלא בדעת [וכמ"ש בנדרים מ"א א']:

דף ח.

גמ' אי צייתת צייתת. כצ"ל:

דף ט:

תוס' ד"ה לרצונו. ארביעה אין יצרו תוקפו כ"כ. נ"ב דלא נחשדו ישראל על כך [קדושין פ"ב א']:

דף י:

תוס' סד"ה ואיידי. קודם שלשים של אדר. נ"ב בשעת הדחק אפי' אחר ר"ה מיד מעברין כדלקמן (די"ב א') ושם מוכח נמי כדברי תוס' דהכא:

דף יא.

גמ' מעשה בר"ג שאמר כו'. נ"ב אם ר"ג זה הוא ר"ג דיבנה. צ"ל דתרי שמואל הקטן. ואי אפשר שיהא שמואל זה הוא הנזכר בסמוך שאמר בשמת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבא. דאותו שמעון הנהרג הוא אביו של ר"ג מעשרה הרוגי מלוכה כדמוכח גם מר' ישמעאל וחברוהי. וא"כ ודאי לא היה ר"ג בנו נוהג נשיאותו בחיי אביו. הא ע"כ שמואל הקטן אחרינא הוה אותו שנבא בשעת מיתתו וקדם הוא לזה שהיה בדור שני לו עם ר"ג דיבנה. א"נ ר"ג זה הוא ר"ג הזקן זקנו של סתם ר"ג וכן עיקר ועמ"ש בסמוך:

שם אף הוא אמר בשעת מיתתו כו'. נ"ב צ"ל שהיו שנים שנקראו בשם שמואל הקטן. שבכאן אמר בשעת מותו על רשב"ג הזקן וחבריו שיהרגו ושמעון זה אינו אלא בנו של ר"ג הזקן ואביו של ר"ג דיבנה (כי הוא ודאי רשב"ג הנהרג. אין זולתו בשושילתא דר"ג שנצולה ע"פ בקשתו של ריב"ז [גיטין נ"ו ב'] והרי מצינו (בגמרא ברכות דכ"ח ב') שמעון הקטן תקן ברכת המינין לפני ר"ג ביבנה. ואותו ר"ג אינו אלא ר"ג דיבנה כי ר"ג הזקן זקנו לא היה מצוי ביבנה אלא בירושלים בזמן הבית. וא"כ מסתמא נהרג ר"ש קודם שנהג ר"ג בנו נשיאותו ביבנה. כנראה שבפני אביו לא היה ר"ג מזדקק לומר כך. א"כ איך היה שמואל קיים בימיו. בהכרח שמואל הקטן אחר היה זה:

דף יא:

ובאנפי חבריי. נ"ב גירסא זו תתכן לפירש"י. אך לפי' תוס' צריך לגרוס ובאנפי חבראי. מ"מ גירסת רש"י ישרה בעיני כי לא ישוער שיקרא ר"ג את ראב"ע הרך בשנים חברא:
תוס' סד"ה אין כו' וקשה קצת. נ"ב קצת. אבל לא כל כך דמציון תצא תורה הודעה היא וגילוי מילתא בעלמא דהכי הוא ודאי. ולא לישראל בלבד אלא אפי' לאו"ה ולעתיד משתעי קרא. וליכא מניה אלא דהכי שפיר טפי לכתחלה. מיהת דיעבד מנלן דלא ליהני לגמרי והכא לדיעבד הוא דאצטריך קרא. משו"ה אייתי לחנניה קרא דלשכנו תדרשו שהוא צווי גמור. וכיון דאזהר עלה רחמנא אי עביד לא מהני:

דף יב.

גמרא זוג בא מרקת ותפשו נשר ובידם כו'. נ"ב בא לשון "יחיד וכן ותפשו. דקאי על שם זוג שהוא ע"ד שם היחיד ולשון ובידם כו' לשון רבים מוסב על השנים שכוללם הזוג:
תוס' ד"ה שעיבר כו' ותימה שהרי בט"ו כו'. נ"ב ר"ל בט"ו ימים מן היום אשר החלו לקדש את בית ה' באחד לחודש הראשון עד ט"ז שבו כלו. אך לא ידעתי איך יכולין היו להטהר כל עד שלא כלו לטהר כל הבית וכליו מה מועילה הטהרה ועדיין השרץ בידם וידיהם עסקניות במגע טומאה מאחר שלא כלו עד ט"ז. הרי שאפי' ביו"ט עדיין היו עסוקין בטהרה ולא השלימוה עד מוצאי יו"ט:

דף יד.

גמ' הלך וישב לו בין ב' הרים. נ"ב שלא יראוהו:
שם סמכיה ר"ע ולא קבלו. נ"ב צ"ע מה טעם שייך בזה (מ"ש רש"י בזה דחוק וראב"ע בר י"ח הוה ומנוהו אף נשיא ובודאי הוה נמי סמוך מקמי הכי) מי נימא מסייע לרלב"ח

דבעי דוקא הסכמת כל חכמי א"י לסמיכה בזה"ז. אע"ג דר"ע גופיה סמוך הוה ולא הניח כמותו באי"י כדאיתא בסוף ברכות. א"כ ק"ו לסמיכה דהאידנא שהסומכין אינן סמוכין. שאפי' אחד יכול לעכב:

שם ר' חנינא ור"ה הוה קא משתקיד ר"י כו'. נ"ב צ"ל דלאי היינו ר"ח בר חמא שישב בראש אחר פטירתו של רבי. ולא ר' הושעיא דסתם מתניתא אלא תרי אחריני ר"ח ור"ה בתראי הוו הני. ובפרק הפועלים [פ"ר ב'] ר"י תקוע אצל ר' ינאי וריי"ג אצל ר' חנינא. גם היה זקן גדול כדאיתא פ"ק דחולין [כ"ד ב'] והוא הנקרא ר"ח הגדול בכ"מ:

דף טו.

תוס' ד"ה בענבים כו' "מודה" צ"ל מודו:

דף טו:

תוס' סד"ה ור"י כו' "בגוהרקי". צ"ל בגורזקי [עי' שבת ק"ו ב']:

דף טז:

גמרא שופטים לכל שבט ושבט כו'. נ"ב ב"ד כולל ממונה לשבט שאם יפלו דברי ריבות בשערי העיירות בין עיר לעיר הן בד"נ או בד"מ שהזיק אחד מבני עיר אחת לבן עיר אחרת משבט אחד אם בגופו או בממונו. וכן במה ששייך לכללות עיר ועיר תוצאות העיר בגבוליה שדותיה וחצריה ומגרשיה. ידון אותם ב"ד הכולל של אותו שבט (ובחנם נסתבך בזה הרמב"ן בפירושו על התורה בר"פ שופטים) ואם יקרה כזה בין שבט לשבט יקריבו למשפט לפני ב"ד הגדול שבירושלם:

שם מצוה בשבט לדון את שבטו. נ"ב נראה דאהכי סמכו שבט בנימן שלא אבו לשמוע בקול אחיהם בני ישראל בפילגש בגבעה והשבט לא ראו לעשות משפט זה כי אמרו לא עלינו מוטל דבר זה (שאין לדון אלא בין עיר לעיר) אלא על יושבי הגבעה לדון את בני עירם. אך בני ישראל חשבו כיון שבע"ד העשוק משבט אחר הוא א"כ על ב"ד הגדול שבישראל מוטל. וע"ס אם לבינה:

דף יז.

רש"י ד"ה ובעלי כשפים להמית כו'. נ"ב לא להמיתם בכשפים דלהבין ולהורות אתה למד ולא לעשות. העושה בר מיתה הוא. אלא צריכין להבין ולהכיר מעשה הכשוף כדי לידע אם חייב מיתה העושהום וגם לדעת במה לבטל מעשה הכשוף. גם יש בהלכות

כשפים דמותר נמי כדאמר פד"מ [לקמן ס"ז ב'] כגון להשתמש בס"י ולהמית בשם כמו שעשה משה למצרי ופנחס לבלעם:

דף יז:

גמ' נהרבלאי. נ"ב ברכות ד"נ ע"א ביצה דף ח' ע"ב ב"מ דק"ד ע"ב:
שם ובית הכסא. נ"ב נראה שהיה להם בעיירות שבא"י מקום מוקצה לבית הכסא מן הצד שלא במקום הרחוב ודירות ב"א כענין שכתוב ויד תהיה לך מחוץ למחנה וגו'. א"נ אפילו היה להם בצד ביתם כמו שיש בארצות הללו. צריך להיות אחד לרבים בעברם ברחובות. או למי שדירתו דחוקה ואין לו מקום לפנות כמו שהוא סתם ת"ח דדחיק ליה עלמא:
רש"י ד"ה שמעון התימני כו' שלא בא לכלל זקנה נ"ב עמש"ל (י"ד א'):
ד"ה ועשרה בטלנין כו' כל כרך כו' נ"ב משמע דצריך כרך להושיב בו סנהדרין וכ"מ מלשונו ר"פ נגמר הדין:

דף יט.

גמרא שאלית את ר"י בה בבית עלמין כו'. נ"ב קמ"ל דמותר לשאול ולהשיב שם בד"ת מענינו של מת [ועי' רש"ל]:

דף יט:

איני והאמר ר"א כו'. נ"ב אר' יהודה פריך:
שם א"ל מיכל אחר מיתת מירב נשאה. נ"ב עשי"ע (מ"א. דס"ט):

דף כ.

גמ' ואמר "ליה". צ"ל לי. [ועיין הגירסא בנדרים. וי"ג כאן ואמרו ליה]:
תוס' ד"ה שתי כו' ומשמת איש בשת היתה מ"י בטלה ה' שנים. נ"ב ול"ק לפי' תוס' למה נענש על ששהה הלא גם אח"כ בטלה עוד חמש שנים. דאהנהו חמ"ש ודאי ליכא עליה עונש דמאי הוה ליה למעבד הלא כבר עשה את שלו להשתדל להמליך את דוד אלא שלא יצא הדבר לפועל עד סוף חמ"ש אבל על שתי שנים שמלך איש בשת וחצי שנה נענש. שאם לא היה אבנר גורם היו אז כל ישראל פה אחד להמליך את דוד מיד אחר מיתת שאול ואחר שמלך איש בשת כבר נפרדו מדוד ונחלקו לכתות והיה טורח

לחזור ולעשותם אגודה אחת. ומ"מ בזה יש דוחק לפירוש תוס' כי א"כ גם בטול החמ"ש לאבנר יחשב כי מ"מ בסבתו נעשה זה שהוא היה הגורם מתחלה:

דף כ:

גמ' בתחלה מלך שלמה על העליונים. נ"ב היינו שרי או"ה המתנגדים לישראל. וכענין שאז"ל אין נפרע מאומה למטה כו' שנאמר [ישעיה כד] יפקוד ה' ע"צ המרום:
רש"י ד"ה ר' נהוראי כו' ותדע דשבוש הוא דהא ק"ל כו'. נ"ב ול"ג שאין זה מלשון רש"י ז"ל דלא צריך לשבושי הגירסא דהא אמרינן נמי [בעירובין שם לפי פשטות הגמ' ועי' בשם הגדולים] דהוא ר' נחמיה הוא ר"מ. וע"כ ר"נ לחוד ור"מ לחוד כדמוכח בהדיא לעיל די"ד ע"א [ולקמן פ"ו א' וש"מ] וצ"ל דתרי ר' נחמיה הוו. וכן הא דאמרינן נמי הוא ר"א בן ערך ע"כ דתרי ר"א בן ערך הוו [וכמבואר בפ"ב דאבות דחד היה מתלמידי ריב"ז] והכין נמי ר' נהוראי תרי הוו [ולקמן צ"ט א' ובמתני' דסוף קדושין וש"מ פליגי ר"מ ור' נהוראי] ודכוותייהו טובא בתנאי ואמוראי. ולא עוד שאני אומר אפי' תימא חד גברא נינהו. ואפילו הכא אשכחן דאמרין מילי דסתרי משמותיהן המחולפים כדאי' פ"ק דברכות [ט' ב' ועתוס' שם וש"מ] ר"מ ואחרים בהדי הדדי ובמקום אחר נתתי טעם לדבר:

דף כא.

מתני' אלא שמנה עשרה. נ"ב כך מצינו ברחבעם שלא נשא רק י"ח אע"פ שהרבה בפילגשים ומכאן שהפילגשים אינן בכלל לא ירבה:
תוס' סד"ה דאי כו' המלכים. צ"ל המלך:
שם בחיקו של דוד. נ"ב ומשום אמה שהיתה בת מלך:

דף כא:

גמ' נטויי טחול. נ"ב ע"י מיא דבי נפחא כההוא עזא דפמש"א [בגיטין] (ס"ט ב'):

דף כב.

גמ' נפשיה לשלמא. נ"ב לשלמנא גרסינן.כמש"ל (ז' א') שב בירי לשלמנא. היינו לצדיקא:

דף כד.

גמ' אמר ר' ירמיה זה תלמודה של בבל. נ"ב דהוה באי"י אמרה. דכי הוה בבבל לא הוה ידע מדק"ר וכי סליק הוה כתרי מנן [עי' בכתובות ע"ה א']:

דף כה.

גמ' בדבר חשוב. נ"ב נראה שהכל לפי מה שהוא אדם. אומדים בדבר שהוא חשוב אצלו ואין בזה שעור קצוב אלא אם הוא עני דבר קטן הוא חשוב אצלו. ואם הוא עשיר לפי עשרו רואים כמה הוא חשוב אצלו. כאותה ששנינו [עי' בעירובין כ"ט ב' והתנן בגדי כו' ועי' תוס' שם וש"מ אבל לגירסת הר"ש בפכ"ח דכלים ע"כ צ"ל הגירסא והתניא וכמ"ש בשבת מ"ז א'] בגדי עניים לעניים כו' גע"ג לעני ושלשה על שלשה לבעה"ב וכן מצינו במוקצה [כמ"ש בשבת שם] ולר"י גלימא דהוטבי חשיב ליה מעיל [נדרים מ"ט ב']:

דף כו.

גמרא שלפוה לדרגא מתותיה. נ"ב שאין עולין לה אלא במזומנין [לעיל י"א א'] מיהו לפמ"ש תוס' דחשוב בעלמא עבדו י"ל דראוי היה לעלות עמהם (וכדמוכח נמי מדאמר אזיל אחזי ואי לא הוי רשאי היכי אמר אחזי) אלא שנתייראו שלא יבוא להטרידם עוד. ולכן נתכעס עליהם:

דף כו:

ד"א תושיה דברים של תוהו כו'.נ"ב בעיני העולם כההיא דאמרינן פש"ש [ביומא ס"ז ב'] ושמא תאמר מעשה תוהו כו':

דף כז:

גמרא א"ל(מאי דעתך). נ"ב רב אבא לבר חמא:

דף כח.

גמרא אמר רב אשי כי הוינן בי עולא. נ"ב אם זה סתם ר"א ועולא זה סתם עולא. צ"ל שעולא הזקין מאד כי הוא היה בימי רב נחמן (כדאיתא טובא) רביה דרבא וביום שמת רבא נולד רב אשי [קדושין ע"ב ב']:

דף כט.

גמרא (**סוף ע"א**) **אמתים וחצי ארכו**. נ"ב י"א דל וי"ו דוחצי הו"ל שתי אמות חצי ארכו. אלא דלא משתעי קרא הכי:

דף ל.

גמ' ונושאין ונותנין בדבר (גמרו את הדבר מכניסין אותן כו') נדפס בגליון רש"ל מ"ז. נ"ב ל"י מה ראה רש"ל על ככה והגרסא ישרה [וסיום הברייתא כמ"ש במתני' הגדול שבדייניו כו' וזה רמז הש"ס במלת כו' ועי' ברי"ף ורא"ש]:

דף ל:

גמ' לימא "איזו". צ"ל איזי:

דף לא.

במשנה אמר לו. צ"ל אמרו לו:
שם אמר לו.צ"ל אמרו לו:
שם אמר הבא. צ"ל אמרו הבא:
תוס' ד"ה חייביה כו' מזקקין. צ"ל מזדקקנא. וכן בפעם השני:

דף לא:

גמרא העביר עלי את הדרך ואמרו. נ"ב האל"ף נקודה חיר"ק לשון ציווי ובקשה למר עוקבא דרך כבוד בלשון רבים [וי"ל ג"כ דר"ל הוא ובית דינו] שיאמר לירמיה שהוא בבבל במקומו של מר עוקבא ואם לא ציית השיאוהו שיבוא לא"י ויראה פני הב"ד והנשיא השוכן בטבריא. שהם ששלחו לו למ"ע על אודות עוקבן שבא מבבל לא"י וקבל שם אצל השבט על אחיו הדר עדיין בבבל. שיעשה עם ירמיה דרך פיוס לאחיו או שיכוף איתי לעלות לא"י לדון שם עם עוקבן אחיו וכ"מ בתוס':
שם השיאוהו.נ"ב שי"ן ימנית:

דף לב:

גמרא אחר חכמים ללשכת הגזית. נ"ב אצטריך לאשמועינן אף על גב דאיכא באתרא אחרי דחכימי טפי וחריפי. משום שהמקום גורם:

דף לד.

רש"י ד"ה אלא דברי המזכין כו' דלא ננשייה לטעמא ונימא שמא בדבר שמ"ב היית טועה. כצ"ל:

דף לד:

גמרא מה ת"ל "ועל" פיהם. כצ"ל:

דף לה.

גמ' מ"ט אילימא משום שאין דנין שנים כו'.נ"ב עמש"ל (דמ"ה ב'):

דף לו.

גמ' אמר ר"א בר אהבה אף אני אומר כו'. נ"ב זה ודאי אינו סתם ראב"א שהיה בימי אביי ורבא. כי אותו רב אדא מת בימיהם כדאיתא בעובדא דר"ד דאייתי גרוגרת [ב"ב כ"ב א' וע"ש בתוס' וש"מ] ורב אשי נולד ביום שמת רבא [קדושין ע"ב ב'] הא ע"כ תרי או יותר הוו דשמייהו ראב"א:

דף לז:

רש"י ד"ה האוחר כו' קרי ליה אוחר. נ"ב ומפני שהוא צנוע בתשמישו הורג כל שפוגע בו בעת ההיא שמזדקק לזוגו [ועי' רשב"ם בב"ב]:
תוס' ד"ה מיום שחרב כו' כי ההיא עובדא. נ"ב משמע דההיא עובדא במ' שנה שקודם חורבן הוה וצ"ע מנ"ל [ונראה שר"ל אם היו רואין צורך שעה כי עובדא כו' עי' בדפו"י אבל ההיא עובדא ממש באותו האיש לא היתה אז]:

דף לח.

גמ' זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה כו'.נ"ב זה דבר תמוה שהוא נגד פשטי שני כתובים מבוארים בספרם של עזרא ונחמיה כשנזכרו עולי הגולה שנמנה נחמיה אחר ישוע (לכן אין לומר בו כמ"ש במרדכי בלשן דבחד מיחשיב) ועוד יבוא הכתוב השלישי ויכריע שכ"ה בספרו של נחמיה (ססי"ב) וכל ישראל בימי זרובבל ובימי נחמיה וא"ל גם בזה כמ"ש בספר אם לבינה לחזק דחז"ל במ"ש הוא כורש כו'.דא"כ לא הול"ל ובימי נחמיה דאפסקיה:

שם ואשה נאה כו'. נ"ב במעשיה ובמדותיה. א"נ פרצוף הוא תואר הפנים וצורתו בלבד ועדיין היו יכולין להיות אחת נאה מחברתה במראה זיו הפנים ובריאת בשר ושמנה וחיתוך איברים נאים ובריאים. וראשון עיקר וק"ל:

שם העולם,כולה". צ"ל כולו [וכ"ה בדפו"י]:

רש"י ד"ה כחרשים קרי ביה החרש. נקוד ציר"י תחת הח':

ד"ה עולא כו' שנכנסים. צ"ל שנכנסו:

דף לח:

גמ' דברי ר"ע א"ל ר' יוסי. נ"ב הגלילי [וכ"ה בחגיגה]:

שם מה לך אצל הגדה כלך.נ"ב מלה מורכבת כלה לו וכ"ה בפירוש שילהי פד"מ [לקמן סז:] ב' מלין:

שם משתעי קרא הכי ה"נ כו'. נ"ב ודאי הוא דרך פשטו של מקרא בכ"מ מ"מ גנוז בו סוד גדול מס"ת הרמוז באת ה"א תירא. והוא שישעיה אומר וארא את ה' ולא סתר דברי משה רבו אלא כמ"ש ז"ל [יבמות מט:] כאן באספקלריא כו':

דף לט.

גמ' דהורמיז. נ"ב כלומר אינך בן אדם ע"ד האמת לפי שאתה שבוי בגולה:

שם דאהורמיז. נ"ב לפי שנמול:

שם תא ליהוי. צ"ל נהוי:

שם דשויא לתרוייהו. נ"ב לשתי השאלות:

דף מא:

גמרא מטיבותיה דמר "אמרינן" בה טובא מנזיהותיה דמר לא "אמרינן" בה. כצ"ל [וכ"ה בדפו"י]:

דף מב.

גמרא כאילו מקבל פני שכינה. נ"ב שהלבנה בחדושה דוגמא לשכינה וע"י הברכה שנותנין הודאה לאביהם שבשמים שברא המאורות ליהנות מאורם זה נחשב כהקבלת פני שכינה ואבינו שבשמים. לא שיהא ח"ו לה כבוד אלוהות שהרי מקרא מלא צווח ופן תשא עיניך השמימה וגו' שהן ע"א אשר חלק ה"א אותם לכ"ה. לא כאלה חלק יעקב. כי יוצר הכל הוא. והמבין יבין דבר מתוך דבר:

דף מב:

רש"י ד"ה דאי נפיק ב"ד כו' כגון שתי כו'. נ"ב דייק הכי משום דבשל לשכת הגזית לא משכחת לה. ע"ל סוף דמ"א ע"א:

דף מג.

גמ' וירגמו אותו "באבן". צ"ל אבן:
במשנה וכרוז (נקוד קמ"ץ תחת הכ"ף וחול"ם על הוא"ו). נ"ב במשקל גדול קרוב הוא תואר אדם הקורא ומכריז וכה"א [דניאל ג] וכרוזא קרא בחיל:
רש"י ד"ה שתטרף דעתו ולא ידאג ויתמהמה בהריגתו. נ"ב כלומר ישתהה בחבלי מיתה שתתקשה נפשו לצאת ויארך ענויו וצערו:

דף מג:

גמ' תן לו תודה והפטר. נ"ב באמת. ולא שקר לו כי עי"כ נפטר מדין שמים:
שם שנאמר אנכי חטאתי וכזאת וכזאת עשיתי. נ"ב נראה דשני וי"ן קדריש אבל עשיתי לגופיה. ודוקא אדר"י פריך מ"ט לא אענש אבל אדר"א ל"ק. דאתרי תלת גנבא לא מקטל:
תוס' ד"ה מלמד כו' כנגד י"א אותיות. נ"ב דלה אלהינו:

דף מד:

גמ' כי ההוא מעשה "דבעיא" מכסא. נ"ב שמא הוא שמו של מוכס:

דף מה:

גמ' מרזיא. נ"ב חברו ריש תענית [ג' ב']:
במשנה ואין דנין שנים ביום א'. נ"ב צ"ע במקום שיש כמה ב"ד כגון בירושלים שהיו שם שלשה ב"ד אם אין דנין כמו כן אלא אחד ביום אחד. איברא לעיל (דל"ה א') משמע לכאורה דבבתי דינין הרבה דנין בכל גוונא. ברם מהתם לא מכרעא כמ"ש בס"ד בהגהותי לחבור הר"מ (פי"ד מסנהדרין) בטעם הדבר שהשמיטו:

דף מו:

גמ' דלעביד ליה ארון. נ"ב וכדכתיב [ס"פ ויחי] ויישם בארון והתם נמי לא כתיבא קבורה. אלא מהא איכא למשמע נמי מדכתיב [ר"פ ויחי] וקברתני וגו' אלא דאיכא למדחי דניחא ליה בקבורתם דאבות דהכי דייק קרא. אברא מדקפיד אברהם אקבורה דשרה

כולא האי ואמר לבני חת תנו לי אחוזת קבר הוה מצי לאתויי וליכא לדחויי משום קבורת אדם וחוה. שזה לא ידע שבור:
שם ת"ש וספדו כו'. נ"ב מצוי הוא בתלמוד שקורין לתנ"ך תורה וע"ל (נ"ב ב') [דצ"א ב']:

דף מח.

גמ' כפה שהוא טמא מדרס ונתנתו לספר. נ"ב ש"מ דלית בה אסור משום דנשתמש בו הדיוט [ועי' מ"א סימן קמ"ז ס"ק ה' ובאחרונים]:
שם טהור. נ"ב משום שצעיף הוא לשון זכר:

דף מט.

גמ' על עסקי שלו. נ"ב נ"ל מלשון מקרא שלהות והשגגה היא שיצא מן הדעת:
שם והוא באגרת עשה. נ"ב וי"ל עליו זכות שלא הרגו בידים ולא היה שם אלא גרמא בעלמא. ותו דהאמרינן [שבת נ"ו א' קדושין מ"ג א'] אוריה מורד הוה [אבל נראה דיואב לא ידע מזה]:

דף מט:

תוס' ד"ה אף. תימה כו'. נ"ב לענין סדר ברכות עמ"ש בלח"ש ובמשנה לחם שלהי ר"ה וסדר תקיעות י"ל ג"כ חומרא הוא ולא משום חשיבות:

דף נא:

גמרא אמר ר"י הלכתא למשיחא. נ"ב דכתיב [ישעיה סה] והחוטא בן מאה שנה יקולל:

דף נב.

תוס' ד"ה ההיא כו' ואי שריפה ממש הואי לא נטמאו. נ"ב ואף על גב דאתחיל בהו מיתה מגואי א"כ כבר נטמאו בגדיהם וכלים הנוגעים במת טמאין טומאת שבעה כדתנן רפ"ק דאהלות. לפ"ז לכאורה לא צ"ל דשלדן קיימת היתה דאפי' תימא אח"כ נשרף גופן ממש. מ"מ כבר נטמאו הבגדים במת והם מטמאין אדם טומאת שבעה כמ"ש שם. הא לאו מילתא היא דלשיטת ר"ת ל"א חרב ה"ה כחלל אלא דוקא בכלי מתכות. ועוד דכל טומאה שאין כהן מוזהר ונזיר מגלח עליה אין ט"מ שחל שביעי שלו בע"פ נדחה מחמתה [ערמב"ם פ"ו מהל' ק"פ ה"ב] וכלים הנוגעים במת אין הנזיר מגלח עליהן כמ"ש בפ"ז דנזיר [דף נד] גם יש לפרש כוונת התוס' במ"ש שלדן קיימת היינו נמי אפי' תימא

שריפת כל גופן הואי בסוף. מיהת מעיקרא אתחילא מגואי ולא נשרף הגוף כולו מיד והיינו דקאמר שלדן קיימת היתה בשעת מיתה נמצא כבר נטמאו בגדיהם טש"ב לטמא אדם הנושאן אע"פ שאח"כ נשרף הגוף כולו. אבל א"צ לדחוק:

דף נב:

גמרא כיון דכתיב שריפה באורייתא דכתיב כו'. נ"ב עמש"ל (מ"ו ב'):
תוס' ד"ה טעה כו' חוזר. צ"ל חזר ונ"ב כוונו להשמר דלא נימא מנלן דטעה דילמא כדראב"צ הוא דעבד. לז"א דאף ר"א הדר ביה ודאי דחלילה לו לחלוק על הרבים. ברם אכתי איכא למידק בהך עובדא דר"ח. דילמא לעולם ר"ח לא קטעי מידי. אטו מתני' לא שמיע ליה [עי' מהר"ם] אלא ודאי ידע מתני' ובריייתא. ואדרבה משום דאיהו בזמן החורבן הוה שכבר בטלו ד"נ. לא דן אותה במיתת ב"ד ממש אלא מעין אותה מיתה ודומיא דעובדא דבר חמא (פז"ב) [לעיל כז] דאמר ר"ג אי ודאי קטל לכהיוה לעיניה דסומא חשיב כמת וגם משום דב"ד הורגין שלא מן הדין אלא לצורך שעה למגדר מלתא. וה"ט דר"ח דלא עבד בה עובדא דשריפת ב"ד כי היכי דלא להוי כשריפה שנמסרה לב"ד ואתי למטעי ולמידן ד"נ. ומ"מ כעין דאורייתא עבד [ועי' רש"ל]:
ד"ה בזמן. מלמד כו'. נ"ב א"א משם אין כ"כ ראיה דילמא היינו בא"י דוקא הוא דבטלה ד"נ משבטלה סנהדרין מלשכת הגזית דכתיב דברי ריבות בשעריך אבל בח"ל לא קפיד קרא להכי דייק הכא מה כהן דמיותר לאתויי ח"ל:

דף נו:

תוס' ד"ה עשר. גיד הנשה למ"ד כו' ומילה כו'. נ"ב בפלוגתא לא קמיירי תנא דס"ע. ומילה קום עשה הוא דאמרינן [לקמן נח ב' נט א'] לא קחשיב אלא אי אית ביה נמי ל"ת ובכולהו משכחת לה ל"ת משא"כ במילה:

דף נז:

גמרא נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להן. נ"ב תמיהא הא אמר לעיל ב"נ שיחד שפחה לעבדו ובא עליה נהרג הרי שאפילו היחוד בעלמא אוסרה עליו. ואע"ג דלקמן קאמר מדקרו לה רביתא דפלניא מיהא לא בעינן שיבעלנה. ושמא שיחד דקאמר שמסרה לו במקום יחוד והואיל ונכנסה עמו לבית הסתר הויא כנבעלה ודאי. ומ"מ בעינן דקרו לה רביתא דפלניא להקל עליו מפני שלא ראו שנבעלה אלא נתיחדה. מיהו בב"ר עה"פ ויקחו להם נשים וגו' משמע דהוזהרו גם על נכנסה לחופה. דילמא פליגא אתלמודין:

תוס' ד"ה לנערה כו' אע"ג דלא נצטוו כו'. נ"ב לדידי לק"מ דמשמע לי מהנפש אשר עשו בחרן. הי"ל לאבות ולגרים דין ישראל כמ"ש במ"א וכמה תמיהות מיושבות בכך:

דף נח:

תוס' ד"ה מי כו' כדאמר התם אם תענה את בנותי שלא כדרכן כו'. נ"ב לא ידעתי היכא איתיה איברא גבי ויענה איתא בב"ר ודלא כדאיתא בתלמודא פי"כ [יומא עז:]:

דף נט.

גמ' מ"ד מורשה מגזל קא גזיל לה. נ"ב יש לדקדק מה ענין גזל והלא אין גזל אלא כעין ויגזול את החנית מיד המצרי דחסריה מידי. והא לא דמי מה אנו חסרים אם עוסק בה כלום לקח התורה מידינו בכך. וי"ל דעוסק בתורה היינו שיושב ודורש בה ומפרש סתומותיה ומה שהיה ראוי לישראל לאמרו וקדם הוא וזכה היינו ודאי כעין גזלה:
שם משום דלא בני כבוש נינהו. נ"ב צ"ע בגטין (ל"ח א') עמון ומואב טהרו בסיחון וכי היכי דקנו ארצם בחזקה קנו נמי גופם [עתוס' שם]:

דף נט:

א"ל אין דבר טמא יורד מה"ש. נ"ב עב"א. ומשמע שהתירוה לו באכילה. ואפי' ברובא דאורחא וסביבותיה נכרים אין כאן בית מיחוש כיון דקחזא דמ"ה נחתו ולא עוף קשדי להו:
רש"י בסוף העמוד. טהור הוא. נ"ב דכוותה תנן [בכורות ה:] בהמה טהורה שילדה כמין בהמה טמאה מותר באכילה כו':

דף סא.

גמרא דהר מותר ועובדה. צ"ל ועובדו:

דף סב.

גמרא תני ר' זכאי. נ"ב מצינו שם זה בשבי הגולה [עזרא ב' נחמיה ז]:

דף סג:

גמ' והעוים עשו נבחז. כצ"ל ונ"ב נ"ב גימטריא כלב. גם הוא נוטריקון נבח חז על שהוא נובח. וחז כלומר כשהוא רואה איש נכרי נובח לפי שהוא פקח כמ"ש ספ"ג דטהרות [ועי' רש"א]:

שם תרתק כו'. נ"ב נוטריקון תרי תיקון ע"ש שנושא שני שקין להשוות המשא בשני צדיו וע"ע בס' אם לבינה:

דף סד.

רש"י ד"ה בן אלם בסמ"ך ושם מקום הוא. נ"ב לא אדע מה הכריחו לומר כן. ויש לו חבר בשם זה בפ"ק דיומא (י"ב ב') יוסף בן אלם [אבל בדפוסים ישנים הגירסא כאן בגמ' וברש"י "מן אלם"]:

דף סה:

גמ' א"ר אי בעו כו' כי עונותיכם היו מבדילים. נ"ב וכן אמר ירמיה (ה) עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם:

דף סז:

גמ' אמר רב אשי חזינא ליה לאבוה דקרנא. נ"ב הדבר מתמיה שיהא נמצא אביו של קרנא שהיה עם רב ושמואל בדור א' גם בימי רב אשי שיש ביניהם כמו מאתים שנה כמבואר באגרת רש"ג. אולי ט"ס וצ"ל ר' אסי או שמא רב אשי אחר קדמון היה וכ"כ בס' יוחסין. א"נ תרי קרנא הוו:

דף סט:

ת"ר המסוללת. נ"ב מלשון מקרא עודך מסתולל:

תוס' סד"ה דל כו' דלא דק בשביל חדש. נ"ב ויש ליישב דשפיר דק משום דס"ל יולדת לט' נמי יולדת למקוטעין ואפי' נכנס רק יום אחד נחשב לחדש ושפורא גרים ע"פ בנות כותים [נדה לח] נמצא לפי חשבון חדש מלא וחדש חסר הרי לפחות שמנה חדשים לעבור המצוי ברוב ב"א שהיא לתשעה:

דף ע:

גמרא שכולה סריקין. נ"ב מלשון אילני סרק:
שם בפת דגן וקטנית. נ"ב כי ההיא דתנן בר"פ [ז' דב"מ] ע"מ שא"ל עלי אלא פת וקטנית בלבד והתם מבעיא לן אי פת קטנית תנן כו' משום דתנא דידן לשנא קלילא נקיט. אבל תנא דברייתא אורחיה לפרושי כי היכי דלא ליתי למטעי נמי למגרס בלא ו"ו:

דף עא.

גמרא מקום היה בתחום עזה כו'. נ"ב ש"מ תחום עזה א"י היא דהא בנגעים בארץ מושבותיכם [כתיב] וכן עזה עצמה שכן כתוב [יהושע יג] חמשת סרני פלשתים לכנעני תחשב אלא שכך היה:

דף עד:

תוס' סד"ה אפילו כו' היינו רצועות שחורות. נ"ב א"כ אלעזר זעירא הלך בחק הנכרים עמ"ש בפ"ג דתענית (דכ"ב א') בס"ד:

דף עו:

גמרא זה המשהא בתו בוגרת. נ"ב זהו אם מוצא להשיאה בלא נדוניא:
שם המשיא את בתו לזקן כו'. נ"ב צ"ע שאין נזהרים בזה ונ"ל שאין פירוש זקן לענין זה בן ששים [כמ"ש ספ"ה דאבות] אלא כל שאין לו גבורת אנשים אבל כל שישען על ביתו ויעמוד ומוליד וסימניו בפ"ק דחולין [כד:] דהיינו ילד נושא אפילו בתולה ואינו חושש. גם זה שאמרו בתו ודאי לא בכל בת אמרו אלא בתו נערה דרמיא עליה קרויה בתו ואם הוא משיאה על כרחה על זה הדברים אמורים אבל אם עושה מדעתה ואחר שהגיעה לפרקה. כ"ש הבוגרת שרשאה להנשא למי שתרצה אבל הבעולה אף אם היא ילדה נראה פשוט שאינה בכלל זה שאם רוצה היא בו א"צ לחוש לא הוא ולא היא:

דף עז:

גמרא ואמר רבא זרק צרור. נ"ב ר"ל צרור אבן:

דף עח.

גמרא הכל מודים בהורג את הטריפה שהוא פטור. נ"ב ומעשה דוד בעמלקי [שמואל ב א] צ"ל מלך שאני והוראת שעה היתה:

דף פ:

גמרא ור"י "אמר לך" מקושש כו' כצ"ל:

דף פב.

גמרא נתעלמה ממנו הלכה כו' קנאין פוגעין בו נ"ב נתנה תורה נתחדשה הלכה. ובלא"ה לק"מ מבת יתרו דודאי גיירה משה (אף על גב דאיתא במדרש שהתנה יתרו עמו שבנה ראשון יהא לע"א) והא יתרו גופיה גר הוה (עמש"ל על רש"י) ולא נתעלם כ"ז ממשה אלא הלכה של ענשו דבועל ארמית הוא דשכח כדי שיבוא פנחס ויטול שכרו:
רש"י ד"ה בת יתרו כו' וגרים כו'. נ"ב נ"ל דר"ל דלא תקשי האמרינן [יבמות כ"ד ב' וש"מ] אין מקבלין גרים [כו'] בימי דוד ושלמה א"כ דילמא בימי משה נמי לא ש"ד לזה האריך דודאי לא דמי והא ראיה שהרי ג"כ גרים רבים של ע"ר קבלו אז. מיהו ק"ל אטו בת מדין אם גיירה זמרי מי אסרה עליו. ומי דמיא בת יתרו ומאי איריא קודם מתן תורה אכן י"ל דקודם מתן תורה לא שייך גירות דהכל שוה היה כל זמן שלא ניתנה שכולם הי"ל דין ב"נ ולא שייכא גירות כלל אלא שנתנה תורה:

דף פח:

גמרא א' יושב על פתח הר הבית. נ"ב סתמו הוא שער המזרחי שעליו שושן הבירה צורה כמ"ש פ"א דמדות:
שם וא' יושב על פתח העזרה. נ"ב הוא כמו כן כמשמעו שער נקנור שבמזרחה של עזרה:
שם ובשבתות ובי"ט יושבין בחיל. נ"ב מסתמא ג"כ במזרח העזרה היתה שם לשכה מתוקנת להם:

דף צ:

גמרא וכי אהרן לעולם קיים והלא לא נכנס כו'. נ"ב עמ"ש בס"ד באם לבינה (ד"ה א"ו) ותראה דבר פלא שנתקיים הכתוב במקדש ראשון. וממנו נקח שיתקיים עוד לעתיד ג"כ:
בסוף העמוד. כופר. צ"ל קיסר [וכ"ה בדפו"י]:

דף צא.

גמרא אי קאימנא בעיטנא בך ופשיטנא לעקמותך. נ"ב אם אעמוד בת"ה. דבמומם עומדים ועכשיו לא היה יכול מאימת מלכות:
שם ת"ר בכ"ד בניסן כו'. נ"ב עפ"ג דמג"ת שינוי נוסחא:
שם אב שנתן אגטין. נ"ב כך קורין אותן בלע"ז לעגאטין:
רש"י סד"ה עכשיו שיש מים כו' "בתוהו". צ"ל מתוהו:
ד"ה ארץ כנען לגבולותיה "דלכך". צ"ל דלהך:

דף צא:

גמ' כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין כו'. נ"ב שהמלאך מלמדן כל התורה:

דף צב:

גמרא ושטין על פני המים. נ"ב שיחזור העולם מים כשהיה בתחלת ברייתו ככתוב ור"א מרחפת ע"פ המים:
שם והרגום אנשי גת כו'. נ"ב ועליהם הוא אומר בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב:
רש"י ד"ה לגנות שהיה כו' הקב"ה הי' נוטה כו'. נ"ב דוגמא לדבר מלך מואב כשהקריב בנו הבכור:

דף צג.

גמרא נעשים שרוקים. נ"ב מלשון [לעיל י"ד א'] לא כחל ולא שרק והוא גוון אדום חלוש:
שם למכרא נהרא רבא בטבריא. נ"ב שהיו מימיה רעים לפי שיושבת על הים ולא היו להם מים מתוקים לשתיה:
שם א"ל אנן נמי נביאי כוותייהו. נ"ב אף על גב דבקושטא לא נביאי הוו. מילתא בעלמא אמרי ליה ושקורי משקרי בהא נמי:
שם שהיו בניו נושאין נשים שאינן הגונות כו'. נ"ב בני בן בן בנו דור חמישי היו ככתוב בס"ס נחמיה ומבני יוידע בן אלישיב וגו' והוא היה בן יויקים בן יהושע ב"י הכ"ג. אמנם הוא האריך ימים מאד כמ"ש בסד"ה לסופרים קדמונים. ונראה שהוא ראה כל אותה שלשלת שיצאה ממנו הנזכרת בספר נחמיה וכמו שנמצא כולם גם בימי נחמיה. ובימי יהושע כ"ג נתחתן יוידע לסנבלט לפיכך נענש. אמנם כתוב בס"ס עזרא מבני ישוע ב"י

הושיבו נשים נכריות ואין הכרע אם אותם היו בניו ממש או הם הם בני יוידע ובני בנים (וה"ה בני בניהם) קרוים בנים ועמ"ש שם בספר עזרא:

דף צג:

דוד ומשיח. נ"ב בכאן משמע שדוד אינו משיח. עם שהמקראות מכנים אותו דוד כמ"ש כמה נביאים ירמיהו הושע יחזקאל:

שם למ"ד סריסים ממש מאי וחבל כו'. נ"ב הוה מצי למימר שנסתרסו ע"י ד"א שלא ע"י חתיכה היינו וחבל ל"א בהון. וה"א לעיל שהעמידו ע"ע בשעה שנצרכו לנקביהם וכמה סבי אתעקרו מפרקיה דר"ה [יבמות סד:]:

דף צד.

גמרא כי מטו שוש אמרי כו'. נ"ב לומר לך על מה לא חזרו עם הגלות יהודה ובנימן מבבל. ואף למ"ד ירמיה החזירן לא כולן החזיר [וכמ"ש רש"י לקמן ק"י ב' במתני']:

דף צה:

גמ' אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי. נ"ב אברהם דכתיב ויקרא אברהם שם המקום וגו' ומסתמא לא נפטר גם יצחק משם בלי תפלה ולקיומי מ"ד אבוהי אשר יאמר היום וגו' [וערש"י בחולין צ"א:]:

שם בעי אביי חסר כו'. נ"ב מהא מוכח דיש דברים בגו. אף על פי שנראה גוזמא לפי פשוטו מדדייק ביה טובא:

שם ראשונים עברו בשחי. נ"ב מלשון כאשר יפרש השוחה לשחות מי שחו [ועי' ביומא ע"ז ב']:

שם מגלך נטושה. נ"ב כמו לטושה וכמוהו לשכה נשכה [כידוע שמתחלפות לפי שהן ממוצא א']:

שם סנחריב ושני בניו נבוכדנצר. נ"ב עמ"ש בדף הסמוך:

דף צו.

גמ' בעת ההיא שלח "ברודך". צ"ל מרודך [וכ"ה בדפו"י] ונ"ב קרא דישעיה נסיב כדמוכח מסיפיה [ובתורה אור צ"ל ישעיה לט]:

שם נבוכדנצר ספריה כו'. נ"ב אם זהו המחריב א"כ בהכרח חיה כק"ן שנה. שמא זה היה זקנו של מחריב הבית. אך לעיל [צה:] משמע (נמחק כמו ג' תיבות):

שם אמרי בלאדן כו'. נ"ב בגימטריא כי דכלבא:

דף צו:

מחייה בקופא. נ"ב בית יד של קרדום והוא של עץ היינו דאמר קרא בסבך עץ קרדומות להודיעו כי לא בכח הברזל נפתח אלא כיון שנגזרה גזרה אפי' עץ שלט בו:

דף צז.

גמרא והגבלן יאשם. נ"ב מחוז סמוך להר הלבנון שמשם היו בוני הבית והגבלים וכן ביחזקאל [כז] זקני גבל והיו ישראל דרים שם כמ"ש (בפ"ב דע"ז בר"ל) [בפ"ד דט"ו (נ"ט א'. יבמות מז) ברחב"א] דאזיל לגבלא. והוא אמנם חוץ לגבול א"י בכתוב ושתי את גבולך וגו' ובבחינה זו קורא לבני א"י אנשי הגבול עם שישארו מהם בא"י אבל יסובבו מעיר לעיר:

שם שכיבו ליה תרתין כו'. נ"ב אע"ג דמצינו שאפילו הקדוש ברוך הוא שנה מפני השלום [וכמ"ש ביבמות ס"ה ב' וש"מ] הכא לא היה כל כך מפני השלום שעם האמת היתה מתפייסת השכנה. וסביביו נשערה מאד:

שם בת קמה באמה כלה בחמותה. נ"ב מיכה ז':

שם שני אלפים תורה. נ"ב ואח"כ פסקה תורה מא"י כי אחר זמן זה לא מצינו עוד ישיבות גדולות שם ונשלם דור תנאים שהיו שונים כמשה מפי הגבורה ונתחדש דור אמוראים שנעשית תורה כשתי תורות. גם מן אז והלאה אזלת יד וגבר תוקף הגלות. בגוים אין תורה:

דף צח.

גמרא יד עם "קדוש". צ"ל קודש:

שם עד שיתבקש דג לחולה כו'. נ"ב בריש כל מרעין אנא דם [ב"ב נח:] ושני לדם דג [ע"ז כ"ט א']. וי"ג כאן דג קטן ועי' ברכות נ"ז ב' וש"מ]:

שם מי איתי לך בר חוור. נ"ב נ"ל דא"ל הכי משום דרבנן אמרי (לקמן ע"ב) חיורא דב"ר שמו א"כ שם זה נאה גם לחמורו שרוכב עליו. וכן יפה לו מאחר שנקרא עני. וסוס דעתו גסה עליו כמ"ש [פסחים קיג:]:

שם אשכחיה לאליהו דהוי "קיימי". צ"ל קאי:

דף צט.

גמרא ואפילו אמר כל התורה כולה מ"ה חוץ מפסוק זה כו'. נ"ב משמע גם משנה תורה בכלל. ולא יקשה לך אותה שאמרו שלהי גמ' דמגילה (ל"א ב') הללו משה מפי עצמו אמרן. כי בודאי כל משנה תורה דברי משה הן כמו שבאר היטב בתחלת הספר אבל שכינה מדברת מתוך גרונו כמו שנראה בברור מכמה מקראות ואפילו בתוכחות שבו כמו אשר עזבתני וזולת הרבה ועי' באם לבינה בס"ד:

שם הלומד תורה ואינו מלמדה כו'. והכותב ומבאר אותה למען המשכילים יבינו והתלמידים יעמדו על האמת ויוסיפו לקח טוב אין למוד גדול מזה ואין כבוד לתורה גדול ממנו:

דף צט:

גמ' באתה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה. נ"ב צריך טעם אמאי לא קבלוה האמרינן אדכתיב ואת הנפש אשר עשו שאברהם ושרה מגיירים גיורים. ומ"ש בת מלכים דלא קבלוה. וי"ל שמא לא רצתה להתגייר אלא ע"מ שישאנה א' מהם לאשה ולא הו"ל גרי אמת וכענין שאמרו [יבמות כד:] אין מקבלין גרים [כו'] בימי דוד ושלמה. ולדברי ר"נ אשה שנתגיירה לשום איש אינה גיורת אע"ג דלית הלכתא כוותיה מ"מ דילמא אינהו נמי הכי ס"ל. ושמא משו"ה מסיק דלא איבעי להו לרחקה:

שם אלא כגון דיתיב קמי רביה כו'. נ"ב דווקא כה"ג אבל בלא"ה רגיל רבנן למימר הכי כדאיתא טובא:

דף ק.

גמ' מפני מה נענש גיחזי מפני שקרא כו'. נ"ב צ"ע אי עונש דצרעת הא קדים טובא דהא מעשה הוה אחר ז"ש ששבה האשה מארץ פלשתים וזה הרעב היה אחר הרעב של מצור שומרון לפי סדר הפרשיות ושם כתוב וארבעה אנשים היו מצורעים וגו' וארז"ל אלו גיחזי ובניו א"כ כבר נצטרע זמן רב קודם זה. וי"ל מתוך כתוב זה נלמוד שכך היה דרכו לקרוא רבו בשמו. ודוחק כי אז היה נדחה מרבו ואין מזה ראיה על זמן שעמד לפניו ושמשו. אמנם בס"ע מצאתי שהרעב של ז' שנים הוא אותו של שומרון ובשנה האחרונה קלל אלישע את גיחזי. לפ"ז שמא פירושו בסוף שנה אחר שחזרה האשה וכבר קראו בשמו. גם זה דוחק גדול. ועוד מפורש בכתוב שמיד אחר המעשה שלקח הכסף מנעמן קללו ויצא מלפניו מצורע ועוד א"כ בהכרח שהפרשיות נכתבו שלא כסדר המעשים

ואין מוקדם ומאוחר גם בנביא. אלא מעשה דנעמן היה בשנה אחרונה של רעב המצור ובסופו (אף על פי שכתובים כמה פרשיות לפניו) ואינו מתקבל לצייר ששלח בן הדד אל מלך ישראל לאסוף איש מצרעתו אחר אותו מעשה נס שאירע אז. אולי פירוש נענש האמור כאן על שלא נרפא עוד מצרעתו:

דף ק:

גמ' אורח ארעא קמ"ל דלא לבעול כו'. נ"ב והיינו דלא ליזיל משכיה לחבלא שמוציא זרעו לבטלה אלא צלי כלומר בעול כדרכה כדי שתעיר גם חשק האשה ותתעבר ותלד לך בנים ולא ילך הזרע לאבוד היינו בנורא ואכול ביה תרי כו' כי מחמת רוב תאות האשה בביאה כדרכה יולדת תאומים א"נ קמ"ל יבעול וישנה כדי שתוליד זכרים. והבעילה נקראת אכילה הלחם אשר הוא אוכל [ועספ"ה דכתובות]:

שם נשאת שמא לא יהיה לה בנים. נ"ב ויגרשנה בעלה ותשוב לבית אביה כנעוריה או תחל לזנות בית אביה:

שם דנפח בכסיה כו'. נ"ב ונראה דהא רבנן אפכא אמרוה כדאיתא בחולין (ק"ה ב') א"א מריש הו"א הא דלא שתו אופיא משום מאיסותא א"ל מר משום דקשי לכרסם. מנפח ביה קשיא לרישא כו' וכן בלפתן האמרינן [ברכות מ'] הבו לפתן אפי' הפסק לא הוי בין הברכה לאכילה. אך זלדקן נראה שהוא סימן אמתי ע"פ הרוב אבל לא בהחלט. ומי שאין לו זקן דעתו קלה כאשה לפיכך הסריס אין לו שער בזקנו כאשה:

שם אשה יפה אשרי בעלה כו'. נ"ב קמ"ל למהדר אבתרה ולא יתן עיניו בממון של כעורה כי סופו לתת עינו באשת חן וילכד במצודתה כדמסיק:

רש"י ד"ה אל תט אצלה למסוך עמה [כ"ה בכל הדפו"י]:

יין ושכר. נ"ב אולי הי"ל נ"א אך נוסח שלנו ישר הוא וק"ל:

דף קא.

גמ' והאיכא שבתות וי"ט. נ"ב עפרש"י והוא דוחק מאין לעני והוא דלא כדר"ע דאמר עשה שבתך חול [שבת קי"ח פסחים קי"ב קי"ג] ול"נ משום דבחול יגע ורץ אחר פרנסה ובשבת הוא שקט ונח מיגיעתו היינו דקשיא ליה ושינויא אתי כההיא דאמרינן [ב"מ ע"ז א'] באוכלושי דמחוזא אי לא עבדי חלשי היינו שינוי וסת א"ה גריעותא היא לגביה:

שם ת"ר כשחלה ר"א כו'. נ"ב אם זה ראב"ה הוא א"כ חולי זה לא היה החולי שמת בו עס"פ ארבע מיתות. וחידוש יש כאן שר"י בעל מחלוקתו של ר"א בכל והוא שנתקשה כנגדו עד שברכוהו וכאן קורא אותו רבי:

שם שגלגל חמה בעה"ז. נ"ב שנאמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם:

דף קא:

גמ' קין דכתיב גדול כו' משמים רבוא כו'. נ"ב נראה דדריש כתיב הכא גדול וכתיב התם ועתה יגדל וגו' והתם כתיב כל העדה ואין תימה אם היה קין נביא שהרי ה' דבר עמו כ"פ:

שם אחיתופל ראה כו' סבר איהו מלך. נ"ב שאחר שילכוד אבשלום את המלוכה ויהרוג את דוד. אז ישוב וימרוד באבשלום יהרגהו כמורד באביו וישב הוא על כסא המלוכה כי חשב שלא ישאיר אבשלום מבית אביו כל יורש עצר כמו שחשבה עתליהו. ותסוב המלוכה אליו שאין בישראל גדול ממנו:

שם בת שבע בתו. נ"ב בת בנו ומשום דבני בנים ה"ה כבנים קרי לה בתו:

דף קב.

גמ' אמר ר"ח ב"פ יצאה בת קול ואמרה כו'. נ"ב אע"פ שכבר יצאה ב"ק בימי דוד רחבעם וירבעם יחלקו המלוכה [שבת נ"ו ב' יומא כ"ב ב'] מלבד נבואת אחיה בסבת חטא שלמה. מ"מ כשהחמיץ ירבעם נאמר הם המליכו ולא מני שלא הבטיחו הקדוש ברוך הוא לירבעם במלוכה אלא ע"מ שיהא כשר וגם זאת לא לחלוטין כמ"ש [מלכים יא] אך לא כל הימים:

שם וידח ירבעם "בן נבט". נמחק:

שם אחר שתפסו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו כו'. נ"ב שמא לשון בגידה הוא כמו בבגדו בה דקרא. ר"ל אע"פ שבגד בהקב"ה לא נעל הפרגוד בפניו:

דף קג.

גמ' מכאן ואילך ברכוהו שמים. כצ"ל ונ"ב י"ג ברכתו שכינה:

דף קד.

גמ' שנאמר ומשפחות. כצ"ל:

דף קד:

דורשי רשומות היו אומרים כולן באין לעוה"ב. נ"ב עפ"ק דר"ה (י"ז א'):

רש"י ד"ה מכאן לקובלנא כו' יודיענה לרבים. נ"ב כדאמרינן [שבת ס"ז א' וש"מ] מי שהוא בצער יודיע צערו לרבים ויבקשו עליו רחמים דכתיב וטמא טמא יקרא:

דף קה.

גמ' א"ל יסרו יצריכם. נ"ב כדאמרי' [בברכות ה' א'] לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצ"ר. א"ל אלהיו יורנו מלשון יורה ארץ ירה יירה כלומר ישליכנו וילקנו כי הוא עשהו לנו כמ"ש [מיכה ד] ואשר הרעותי:

שם הוא כושן רשעתים הוא לבן כו'. נ"ב מלבן שהיה בתחלת אלף השלישי עד כושן עברו יותר מת"ק שנים ולקמן [ק"ו ב'] אמרינן בבנו בלעם שכל שנותיו לא היו אלא ל"ג משום דכתיב אנשי דמים ומרמה וגו'. שמא כוונו בכאן על ענין הגלגול:

דף קה:

גמ' "ואל" זועם בכל יום. כצ"ל וכן ברש"י ונ"ב תהלים ז':

דף קו.

גמ' שנאמר ומשפחות. כצ"ל [וכ"ה בדפו"י]:

דף קו:

גמ' בכולהו לא תפיש. נ"ב תרבה (וברש"י צ"ל תפיש בשי"ן):

שם מאי דכתיב "יראו". צ"ל ויראו:

רש"י ד"ה במגדל הפורח כו' מגדל העומד. נ"ב באויר:

דף קז.

גמ' שנאמר הוא צלמא ראשה די דהב. כצ"ל:

רש"י ד"ה זמותי. איכו נפל זממא. כצ"ל:

דף קז:

גמ' ויאמר נעמן הואל קח. כצ"ל:

שם ואמר מר כו'. נ"ב צ"ל תרי הוו כי באדר"ן משמע שהיה בימי ר"מ ור"י:

במשנה וכתיב ומשם. כצ"ל:

דף קח.

גמ' אמר ר' חנינא משל כו'. נ"ב לא זהו ר"ח בר חמא שישב בראש אחר רבי:
שם אם אדם חטא בהמה מה חטאה. נ"ב שהרי אינה בת דעת ולא מוזהרת ועוד לפמש"ל על כרחם הדביקום בשאינם מינם:
שם מלמד שהיו מפנים כו'. נ"ב כלומר שואלים למה א"כ אינו פונה דרך כרמים לחבלם כענין שכתוב מחבלים כרמים:
שם פרידה אחת כו'. נ"ב כלומר פרידה של אשכול כלומר ענבה כמ"ש בירושל' [פ"ו דברכות] לענין ברכה דחשיבא בריה לברך עליה אפי' היא קטנה:

דף קח:

גמ' שהיתה חמה יוצאה ממערב כו'. נ"ב נ"ל ה"פ שלא שמש גלגל היומי כל ימי המבול שנה תמימה. לכן מעת שהתחיל המבול לירד הלכה חמה במהלכה השניי ממערב למזרח בלבד כי לא היה לה אז תנועה נגדיית יומיית נמצאת ודאי התחילה לצאת במערב בשנה ההיא ושקעה במזרח כמנהגה. ולא חמה בלבד אלא כל הכוכבים בכלל לא היו אז סובבים כי אם פעם אחת בשנה ההיא ולא הקיפו ממזרח למערב כל יום וזהו שאמרו במדרש שלא היו חמה ולבנה מאירים. ר"ל כדרכם בכל יום אלא חצי השנה היו מאירים חצי הכדור האחד. וחציה חציו האחר:
שם למשפחותם ולא הם. נ"ב שהיו בהם בריות שאין להם עצם ואינן מתקיימין יב"ח:

דף קט.

גמ' שליש קיים. נ"ב לאות ולמופת:
שם ולא עדה. צ"ל לא:

דף קט:

גמ' דעבר במברא. נ"ב כמו מעברא:
שם תורא לבני. נ"ב מלשון תורי זהב:
שם פדיוהו. נ"ב העי"ן מובלעת כמו מברא תחת מעברא וכן רבים בלשון ארמית גם כאן בתשלומו פדעוהו פצע ת"א פדעא:

דף קי.

מטלל לכו. נ"ב לשון חוכא ואיטלולא:
שם משוי ג' מאות פרדות לבנות כו'. נ"ב שמא מפני שהן מסוכנות כמ"ש ר"ח [יומא מ"ט א' חולין ז' ב'] מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. כדי שלא יקרבו גנבים לקחתם:
שם ואמרו שירה. נ"ב על שנצולו:

דף קיא.

גמ' אפילו לא למד אלא חוק א'. נ"ב ניצול ומאי ופערה פיה לבלי חק למי שלא למד אפילו חוק א'. ויש לקיים דברי שניהם ופערה פיה למי שמשייר אפילו חוק א' מחמת שבוזהו. ולא למי שלמד אפילו חוק א' מחמת שלא היה ספוק בידו יותר. א"נ הא לל"ת והא למ"ע. ותימה בין לר"י בין לר"ל אטו מי לא שמיע להו מתניתין דספ"ק דקידושין כל העושה מצוה אחת כו' ונוחל א"ה. בכל גוונא דמיפרשא:
שם אף יציאתן ממצרים שנים ששים רבוא. נ"ב מכל ס"ר שהיו במצרים משירדו לה עד שיצאו משם. כך נ"ל נכון. עד"ז אינו כ"כ זר וק"ל. וכן עד"ז לימות המשיח מאותן שיקומו בת"ה יש תקוה טובה לישראל:

דף קיא:

גמ' וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו וגו'. כצ"ל:
במשנה א"ל חלק לעוה"ב. נ"ב כי לא אקטיל. כ"כ תוס' לעיל (מ"ז א') היינו אליבא דרבא אבל אליבא דאביי מת מתוך רשעו לא הו"ל כפרה וה"נ סתמא בהכי איירי שהומתו בב"ד ולא התוודו. איברא כי התודו כדין כל המומתין בב"ד ודאי י"ל כפרה שכל המתודה י"ל חלק. ברם נ"ל ד"א נכון דלא בכל עיר הנדחת איירי אלא הב"ע במדיחיה כדכתיב יצאו אנשים (ואי במודחים קמיירי הול"ל יושבי עיר כו' כדכתיב הכה תכה את כל יושבי העיר) והנהו ודאי א"ל חלק דכל המחטיא אה"ר אין מספיקין בידו לעשות תשובה. משו"ה אפילו אקטול פשיטא דלית להו כפרה כנהרג מתוך רשעו. ותנא מילתא פסיקא נקיט:
שם העיר "הזאת". צ"ל ההיא [וכ"ה ברש"י]:
שם החמרת והגמלת. נ"ב דגושים [במ"ם] בפלס יבלת:

דף קיג.

גמ' מבי טבחי דאחאב. נ"ב דזבח עובדיהו כדאיתא בשחיטת חולין [ע"ש ד' ב' ה' א' וברש"א בח"א שם] וזכה בו מן ההפקר כעובדא דדיו דפא"מ [ב"מ כד:]:

רש"י ד"ה את יריחו כו' ולא אתפרש הא מנ"ל. נ"ב נ"ל מדשני קרא יריחה בה"א:

דף קיג:

גמ' אמר ר"י גנבי. נ"ב עשי"ע (ע"ט):